‘ZOEK EERST HET KONINKRIJK VAN GOD EN ZIJN GERECHTIGHEID’

‘ZOEK EERST HET KONINKRIJK VAN GOD EN ZIJN GERECHTIGHEID’

Dr. P. Veldhuizen

DEEL III
EEN APOLOGIE VAN HET CHRISTELIJKE GELOOF: CHRISTUS HET ENE GODSBEWIJS EN UITGANGSPUNT - Aristoteles, Barth, Damascenus, Goethe, Calvijn

Uitgeverij Heijink - Hardenberg

Schrijver: Dr. Peter Veldhuizen (1946). Emeritus predikant van de Nederlandse Gereformeerde Kerk te Leerdam
Coverontwerp: Ida Veurink
ISBN: 9789403896281
Uitgeverij Heijink, Hardenberg
2026 Ds. Peter Veldhuizen

INHOUD

‘ZOEK EERST HET KONINRIJK VAN GOD EN ZIJN GERECHTIGHEID’

DEEL III - Een apologie van het christelijke geloof: Christus het ene Godsbewijs - Aristoteles, Barth, Damascenus, Goethe, Calvijn.

VOORWOORD

I - ÉÉN THEOLOGISCH UITGANGSPUNT EN ÉÉN GODSBEWIJS

II - CHRISTUS DE SUBSTANTIE VAN OT EN NT

III - EEN LEVEN VAN JEZUS LAAT ZICH NIET SCHRIJVEN

IV - ‘ZOEK EERST HET KONINKRIJK GODS EN ZIJN GERECHTIGHEID’,
WAS KERK EN THEOLOGIE MAAR DAARBIJ GEBLEVEN

V - DAMASCENUS’ INVLOED TOT OP HEDEN

VOORWOORD

In dit deel raken we de kern van het christelijke geloof; en daarom zijn de verwijzingen naar de Schrift talrijk. Wie werkelijk in de Bijbel is geïnteresseerd moet dit deel kunnen volgen, want in de systematische theologie behoort altijd de vraag te zijn: zegt de Schrift dit ook? Theologische boeken hebben bij lange na niet de status die de Bijbel heeft, maar om de Schrift in haar diepte te verstaan, hebben wij alle gelovige christenen nodig die met kennis van zaken spreken (Ef. 3,18-19).

Omdat dit deel handelt over de kern van het christelijke geloof, is het heel moeilijk dit deel binnen de perken te houden, want wie over Christus spreekt moet de verst uiteen liggende Schriftwoorden met elkaar weten te verbinden, zoals het NT ons leert. De Schrift overdenkend naar de betekenis van Jezus is bij het vinden van een tekst als een parel, die van vele kanten schittert.

De algemene gedachte is tegenwoordig: Wie zegt mij dat de ene religie beter is dan de andere? Ieder mag toch zelf weten in wie of wat hij of zij geloven wil? Als het goed werkt, wat maakt het dan uit? Wees blij dat de mensen iets gevonden hebben dat hun houvast geeft. Daarbij kan de psycholoog en filosoof van het pragmatisme William James (1842-1910) steun bieden. Als het maar functioneel is, want daarop komt het in eerste instantie aan en niet zozeer op de inhoud. Zijn boek *The Varieties of Religious Experience. A Study of Human Nature* (1902) is in de godsdienstfilosofie van grote betekenis geweest. Het is alsof de fides qua, de geloofsbeslissing, veel belangrijker is dan de fides quae, de geloofsinhoud.

Toch leert de grote Meester ons dit nu juist niet! We hoeven slechts te denken aan het zendingsbevel, waarin de hele wereld betrokken wordt: ‘Maak al de volken tot mijn leerlingen’. Dat de godsdiensten niet van gelijke waarde zijn, maakt Jezus zelf ons voortdurend duidelijk. Dat wij het opnemen enkel voor het christelijke geloof, hoeft dus geenszins van hoogmoed te getuigen, want de Bijbel houdt ons dit voor. En als er één radicaal was in zijn leer en leven dan wel Jezus. Als iemand het christelijk geloof verdedigt tegenover een ander geloof, dan dient hij overtuigd te zijn dat dit de waarheid is; waarvoor hij staat.

In dit deel gaat het ons erom in te zien, dat het onmogelijk is om over Jezus Christus te spreken en God er buiten te laten en evenzeer over God te spreken en Jezus Christus ongenoemd te laten. De openbaring Gods is in Jezus Christus tot haar hoogtepunt gekomen en tevens dankzij Hem meer doorzichtig geworden en vatbaarder. Het NT overtreft daarbij het OT, zoals Calvijn al stelde, en het geeft tevens aan hoe het OT gelezen dient te worden. De Schrift maakt duidelijk dat Jezus' ambtsnaam Christus, Messias, Gezalfde, is. Achter Christus' zending staat God, zelfs in de aankondiging van zijn komst, millennia vóór zijn geboorte. Hij is de door God Gezondene. Jezus zegt in het hogepriesterlijke gebed: 'Dit nu is het eeuwige leven, zij U kennen, de enige waarachtige God en Jezus Christus, die Gij gezonden hebt. Ik heb U verheerlijkt op de aarde door het werk te voleindigen, dat Gij Mij te doen gegeven' (Joh. 17,3-4).
Met Martin Kähler (1835-1912), die zich verzette tegen het resultaat van die Leben-Jesu-Forschung van de Verlichting, stemmen we in dat we alleen een goed beeld van Jezus krijgen, als we het NT volgen en dat wij daarbij ook nog eens zien dat Christus van tevoren in het OT op velerlei wijze is aangekondigd en zijn werk in tekens afgebeeld. Kähler schreef twee studies die elkaar aanvullen en die in niets aan waarde hebben ingeboet. De eerste blijkt, wat de titel betreft, redelijk bekend te zijn *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche, biblische Christus* (1892), Maar de tweede studie *'Jesus und das Alte Testament'* (1896) blijkt bijna niemand te kennen. En toch horen die twee studies bij elkaar, zoals NT en OT. Het OT was niets minder dan de Bijbel van Jezus, alleen dit al weerhoudt ons ervan het OT te onderschatten.
Als we terugzien op de afgelegde weg in dit deel waarbij we ons werkelijk inhielden de tocht niet te lang en te zwaar te maken, al is het nog een hele onderneming geworden, moeten we vaststellen: 'Zelden in geestelijk opzicht zo'n mooie tocht gemaakt en zo gemakkelijk gelopen, want de ene tekst bracht ons bij de andere; begin bracht ons via het midden bij het einde en vice versa. De Zoon bracht ons bij de Vader; de Vader bij de Zoon en de Vader en de Zoon bij de Geest en ook terug'. Het geheel aan opgedolven Schriftgegevens schitterde ons toe als een ongekende schittering, waarmee het koninkrijk der hemelen vergeleken wordt (Matth. 13,45-46). Wie deze parel in bezit heeft

gekregen, wat hij er ook voor betaalde, het is nooit teveel geweest. Maar dat blijkt slechts achteraf. Wat fonkeling aan kleurenpracht van alle vlakken te weeg bracht, laat zich moeilijk vertolken. Een ‘brandend hart’ wordt helaas niet door iedereen verstaan.

Decennia geleden vroeg ik mijn promotor: ‘Mag je herhalen’. Zijn antwoord was: ‘ja, alleen als je meent met iets nieuws te komen, dan heb je de vrijheid het van allerlei kanten te belichten. In elk geval trachten we op te komen voor een nieuwe ontvouwing van de systematische theologie, die het hart van de goddelijke openbaring vormt. Goethe zou zeggen: ‘Was nicht originell ist, daran ist nichts gelegen, und was origenell ist, trägt immer die Gebrechen des Individuums an sich’. Maximen und Reflexionen.

I - CHRISTUS HET ENE GODSBEWIJS EN UITGANGSPUNT

Inleiding

In dit hoofdstuk is het ons te doen om op het geheel unieke van Christus als persoon, in het gewaad van de Schrift, te wijzen. Dit brengt ons bij het ene Godsbewijs, dat daarmee ook het ene theologische uitgangspunt is. De Bijbel in heel zijn samenhang is het ene boek, dat ons dient om een juist zicht te krijgen op God de Vader, God de Zoon en God de heilige Geest. Daarom wordt dit een uitvoerig hoofdstuk, want wat betrekking heeft op Christus en wat hem direct toont in de Evangeliën begint al in *Genesis* 3 en eindigt in *Openbaring* 22.

Na vele eeuwen een nieuw uitgangspunt

Aad van Egmond (1940-2020), systematicus aan de VU, vraagt zich rondom 2000 af, bij het honderd jarig bestaan van *Gereformeerd Theologisch Tijdschrift* in zijn artikel 'Als in een donkere spiegel', hoe de gereformeerde theologie verder kan. Zo stelt hij: 'Waar vinden we een nieuw uitganspunt?' Van Egmond concludeert: 'Zijn we met elkaar niet in een grote impasse terechtgekomen?' Hij vraagt zich af of bij de gereformeerden hun ontmoeting met Barth niet te snel is geweest. Voor het goed en wel geaccepteerd was 'alweer passé. 'En misschien hadden we van hem toch kunnen leren hoe in de *mens* Jezus God zich openbaart en hoe in de voluit *menselijke* Schrift God zelf aan het woord komt'. Maar Van Egmond eindigt met te verwijzen naar zijn leermeester Berkouwer 'om te zien hoe we theologisch kunnen verantwoorden dat de bijbel in al zijn menselijkheid van God getuigt. Pas als we daar helderheid over hebben, kunnen we, denk ik, met de gereformeerde dogmatiek weer verder'. Terecht merkt Van Egmond op dat Berkouwer heeft gewezen op 'de scopus van de Schrift', zodat 'de Schrift toch norm blijft'. Even later schrijft hij: 'De historische kritiek heeft korte

metten gemaakt met het idee dat de Schrift een scopus zou hebben'. [1] Daarmee doet hij Berkouwer, de man van *De Heilige Schrift I en II*, tekort. Maar we stellen wel de vraag: is na Kuyper de betekenis van Kähler en wij denken aan zijn beide net genoemde studies, eerst die van het NT en daarna die van het OT, wel echt doorgedrongen aan de VU? Martin Kähler heeft, als een der eersten zo niet de eerste, de Leben-Jesu-Forschung, wat volgens Albert Schweitzer een Duitse aangelegenheid was, serieus genomen en als één der eersten fundamenteel bestreden. Daarin is hij nieuw!

Volgens ons heeft geen godsdienst zozeer de zekerheid in zich de waarheid te zijn, dan het christelijke geloof. Het vormt een eenheid, waarvan geldt 'Uw woord is de waarheid' - *Ho logos ho sos alètheia estin* (Joh. 17,17; Ps. 119,160). Zowel het OT als het NT, als noodzakelijke aanvulling, geven daarvan blijk, want zij vallen samen en passen in elkaar. De vele eeuwen en de vele handen van de schrijvers in het Hebreeuws, of Aramees of Grieks die aan dit werk hebben deelgenomen, maken direct duidelijk dat dit werk een symfonische eenheid vormt. Wat soms het verst verwijderd uiteen ligt in de tijd laat zich met elkaar verbinden, zodat dit wel heel opvallend is. Dit moet wel meer dan mensenwerk zijn. De beloften gegeven in het OT met het oog op Christus, worden in het NT vervuld. 'Want hoeveel beloften Gods er ook zijn, In Hem is het: Ja; daarom is ook door Hem: het Amen, tot eer van God door ons' (II Cor.1,20).

Het OT lezen als de Bijbel van Jezus leert ons anders tegen het OT aankijken dan dat wij dit niet christologisch zouden lezen. Het OT, de Tenach, is onaf, want het voornaamst moet daar nog komen (vgl. Hebr. 1,1-2). Welke religie zit zo goed in elkaar als de christelijke godsdienst? De efficiëntie treedt in de evangeliën meteen op en dat raakt de christen innerlijk, zodat hij overtuigd raakt van de bijbelse waarheid. Zo kan Jezus spreken tot hen die menen dat het OT niets te maken heeft met Hem. 'Gij onderzoekt de Schriften, want gij meent daarin eeuwig leven te hebben, en deze zijn het welke van Mij getuigen, en toch wilt gij niet tot Mij komen om leven te hebben' (Joh. 5,39-40). Terecht schrijft de

[1] Aad van Egmond in: *Theologie op de drempel van 2000*, Wessel Stoker en Henk C. van der Sar, Kampen 1999, p.174-176.

oudtestamenticus en latere systematicus Hans-Joachim Kraus (1918-2000): 'In de systematische theologie speelde het OT - ziet men van enkele uitzonderingen af - slechts een zeer geringe rol'. Maar is dit niet 'de dood in de pot' (II Kon. 4,40)? Gaat dan alles niet wankelen en schuiven? De eerste uitzondering naar wie Kraus verwijst is Martin Kähler (1835-1912) met zijn *Jesus und das Alte Testament*.[2] Hans-Joachim Kraus schrijft dat het géén dogmatisch biblicisme is, als Kähler leert: 'Het werk van Jezus de Heiland is in de geschiedenis van Israël geheel volgens plan voorbereid en door de in de heilige Schrift van het oude verbond neergelegde kennis van deze voorbereiding in zijn openbare betekenis realiteit geworden'.[3] Kähler zei van het OT in zijn relatie met het NT: 'Zo blijft dit boek in zijn inhoud nog altijd de grondwaarheid voor een geloof in Jezus als de Messias, dat wil zeggen voor een geloof in hem zonder willekeur en dweperij'. Schrijvend over *Jesu Bibel*. Stelt Kähler: 'Zijn Bijbel, stel ik daarom vast, is hem naar de evangelische vertellingen ons OT geweest, tot aan het kruis'.[4] Kraus concludeert: 'Wie in de christologie de perspectieven van de beloften van het OT verwerpt of geringschat, vervalt in willekeur en dweperij'.[5] Nu kan men volgens Kraus aan komen dragen met het argument, dat de historische kritiek de problematische tendensen van het bewijs van de oudtestamentische beloften in de evangeliën heeft toegedekt. Maar, licht Kraus toe, het is ook opnieuw erkend en aangetoond geworden, welke functie die bewijzen van de beloften hebben en hoe weinig zij met haar specifieke tendens de werkelijke perspectieven van de beloftegeschiedenis instaat zijn te verhullen of zelfs te verloochenen. En hij verwijst naar de inleiding van het commentaar op *Matthäus* (NTD) [6] van Julius Schniewind (1883-1948), de bekendste leerling van Kähler. Het is dezelfde God die handelt in het NT als in het OT, zodat de nationaliteit van Jezus de joodse is. Hoe paradoxaal het ook moge klinken, maar van onze kant breken wij het gesprek met de synagoge

[2] *Reich Gottes: Reich der Freiheit. Grundriss Systematischer Theologie*, Neukirchen 1975, S. 73-74.
[3] A.a.O., S. 250-251.
[4] *Dogmatische Zeitfragen* , Erster Band. Zur Bibelfrage, 2. Aufl., Leipzig 1907, S. 129.
[5] A.a.O., S. 250-251.
[6] A.a.O., Göttingen 1962, S. 250-251.

niet af, want het gaat ons om het verstaan van heel Gods openbaring, want ons komt het OT zeker niet minder toe dan de joden of het zou niets met Jezus te maken hebben (vgl. Rom. 15,4). De kerk is nooit zonder het OT geweest. Van heel Gods openbaring vormt de verschijning van Jezus Christus het hoogtepunt (vgl. Hebr. 1,1-2) en van heel het OT vormt de vierde profetie van de lijdende Knecht des HEREN een dieptepunt dat leidt tot een ongekend hoogtepunt (Jes. 52,13-53,12). Daarom mag over 'de parel van grote waarde' (Matth. 13,45-46) niet gezwegen worden, want wij weten nu zonneklaar wie daarmee is bedoeld. Het Koninkrijk Gods, dat centraal staat in Jezus' gelijkenissen,[7] is er geweest en staat nog altijd uit, om wiens komst wij bidden, in opdracht van Jezus. Er hoeft geen twist meer over te ontstaan, dat in het centrum van Jezus' verkondiging de heerschappij van God, de *Basileia tou Theou*, stond.[8] Waarom dan ook niet centraal in de theologie, als we die christelijk willen houden? In Jezus Christus breekt het koninkrijk Gods door in Israël, Hij is de *Autobasileia*, het Koninkrijk Gods met het oog op Sion, dat getroost zal worden (vgl. Jes. 52,7-10). Jezus is de vreugdebode, die het evangelie, 'de goede boodschap' brengt, 'die heil verkondigt, die tot Sion spreekt: Uw God is Koning'. (…) 'Met eigen ogen' valt het te zien 'hoe de HERE naar Sion weerkeert', en dat als nooit tevoren. Zeker slaat het in eerste instantie op de terugkeer uit de ballingschap, maar daar bovenuit gaat Gods hoog bezoek in Jezus Christus in Israël en zo tot de wereld. Christus is niet zomaar een iemand, maar Hij zal als enige Gods wil volbrengen. De vertroosting voor Jeruzalem vindt nu plaats, zoals het die nooit heeft kunnen ervaren, nu God in Jezus Christus verschijnt om het OT tot in de titel en de jota te vervullen en heel de tempeldienst tot een goed einde te brengen, omdat zij haar doel vindt in Jezus Christus; dat is het stoppen van de bloedstroom der dieren. 'Hij heeft Jeruzalem verlost. De HERE heeft zijn heilige arm ontbloot voor de ogen van alle volken en alle einden der aarde zullen zien het heil van onze God' (Jes. 52,10). De profeet spreekt alsof het volledig realiteit is. God laat Jezus

[7] Joachim Gnilka, *Jesus von Nazaret. Botschaft und Geschichte*, Herders theol. Kommentar zum NT, Supplementband, Freiburg im Breisgau, S. 89-97: 'Jesu Reden in Gleichnissen'.

[8] Joachim Gnilka, A.a.O., S. 87.

in Jeruzalem optreden in eerste instantie voor zijn volk, maar ook voor heel de wereld. Gods liefde voor de wereld mogen we nooit uit het oog verliezen, zo wordt op grote verzoendag in de synagoge gelezen het boek Jona. Wat een geweldige greep. De centrale gedachte van heel de Bijbel is *Johannes* 3,16. God richt zich tot de wereld. Begin *Genesis* 1,1, midden: *Johannes* 3,16, eind *Openbaring* 21,1. Eeuwenlang heeft het heil gelopen door Israël, zodat het heil uit de joden is (Joh. 4,22), omdat de enige verlosser uit het joodse volk kwam, Jezus, die al door de Samaritanen genoemd wordt 'Heiland der wereld' (Joh. 4,24). Met Jezus' dood, begrafenis, verrijzenis, troonsbestijging en uitstorting van de Geest van God de Vader en van God de Zoon wordt de wereld betrokken in het heil. De vervulling van Gods beloften met het oog op Christus komt nu aan 'op de ware aanbidders in geest en in waarheid' (Joh. 4,24). De schaduwen van het OT vallen weg voor de realiteit, de waarheid, die samenvalt met Christus. Er is een nieuw orde in werking getreden (Hebr. 9,11-28).

Het Oude Testament de Bijbel van Jezus en van de christenen

Wij dienen van onze kant er begrip voor op te brengen, dat uitgerekend van joods-orthodoxe zijde, bij dikwijls heel sympathieke orthodoxe rabbijnen er angst is om in het NT te lezen, laat staan het NT geheel met geconcentreerde aandacht en grote accuratesse door te nemen. K.H. Miskotte sprak terecht, dat er bij de joden sprake is van 'kopschuw' voor het NT. Wat voor licht en doorzicht valt er niet ineens wederkerig waar te nemen op de beide Testamenten, als de kennis van Jezus Christus op menige plaats in het OT verhelderend oplicht. Paulus houdt de *christenen* te Rome voor, dat voor hen van het OT geldt 'de vertroosting der Schriften' (Rom. 15,4). Er is geen enkele reden om over de Westerse beschaving te spreken als joods-christelijk, want de een sluit de ander uit. Ze zijn elkaar 'wesensfremd', om het bekende woord van Martin Buber aan te halen in het beroemde gesprek met Karl Ludwig Schmidt begin 1933. Het begrip joods-christelijk sticht enkel verwarring. Daarmee doen wij noch de joden recht noch de christenen; en zeker doen wij de joden daarmee geen plezier.

Als wij christenen terugvallen op het OT dan lezen wij dit heel anders dan de joden. Wat schaduwachtig was, wordt door de Zon der gerechtigheid (Mal. 4,2), als 'het licht der wereld' (Joh. 8,12), overgoten door de helderheid van zijn schijnsel. De verbondsgeschiedenis vormt met haar vele verbonden (Rom. 9,4) de ene heilsgeschiedenis, waaraan ten diepste 'Jezus Christus rechtskracht heeft verleend toen Hij uitriep: "Het is volbracht"'. Het zeer serieus nemen van de geschiedenis begint al opvallend vorm aan te nemen bij Irenaeus, bisschop van Lyon (ca.122-202) en nergens is het verbond, dat de geschiedenis veronderstelt, zo in het theologische denken geïntegreerd als bij de gereformeerden. Geen wonder dat het hiaat van de geschiedenis van de Openbaring Gods bij Barth, een theoloog als Pannenberg weer de gelegenheid bood om op te komen voor het aspect van de geschiedenis! In 1961 breekt Pannenberg door met zijn uitvoerige opstel *Offenbarung als Geschichte* en daarin ligt meteen ook het motief van zijn verdere werk. Hij meent terecht niet meer te kunnen voortgaan in het spoor van de dialectische theologie. 'Daarom wijst Pannenberg een zich globaal op "het Woord Gods" beroepende theologie af en daarin distantieert hij zich vooral van Karl Barths theologie', aldus Friedrich Wilhelm Kantzenbach (1932-2013).[9] Het hoeft weinig betoog dat een theoloog als Pannenberg in nog veel sterkere mate Bultmann tegenover zich vond, mede omdat Pannenberg de opstanding, hij sprak liever van opwekking, voor een waar gebeuren aanvaardde.

Na de totaal onverwachte confrontatie met de levende Christus op klaarlichte dag zijn óók van Paulus' ogen 'de schellen afgevallen' om de *Tenach* op de juiste wijze en dat is christologisch te lezen, want hij was vóór zijn roeping daarvoor volslagen blind. De bede wordt voor hem nu waarheid: 'Ontdek mijn ogen, opdat ik aanschouwe de wonderen "aus deiner Weisung"' (Bu.-Ro., Ps. 119,18). Dat Jezus van Nazareth en nog wel de gekruisigde, ooit de Messias kon zijn, was voor Saulus de dwaasheid gekroond. Dit was volgens hem volslagen onmogelijk, want het OT leerde nu juist: 'Vervloekt is eenieder, die aan

[9] *Programme der Theologie. Denker, Schulen, Wirkungen von Schleiermacher bis Moltmann*, 2. Aufl., München 1978, S. 291.

het hout hangt' (Deut. 21,23). Maar na zijn roeping verstout Paulus zich en schrijft: 'Christus heeft ons vrijgekocht van de vloek der wet door voor ons een vloek te worden' (Gal. 3,13). Hoe is dit mogelijk voor zo'n bezielde en fanatieke farizese jood als Saulus van Tarsus[10] om dit te durven stellen? Otto Michels boek *Paulus und seine Bibel* (1929) heeft ons de ogen geopend, dat de scopus van het OT voor Paulus Jezus Christus is geworden en dat voor hem de LXX van wezenlijker belang was dan de Hebreeuwse Bijbel, althans hij maakt er meer gebruik van. Op die Griekse vertaling grijpt 'de apostel der heidenen' voortdurend terug. Paulus' roeping heeft geheel zijn leven als jood tot op het bot veranderd en dit nu maakt van hem een totaal andere lezer van het OT dan voorheen. Dat de *Tenach* en ons OT geheel overeenstemmen, zij het ook dat de volgorde verschilt, impliceert in genen dele dat wij op gelijke wijze het OT lezen en verstaan als de joden. De jood bekommert zich niet zozeer om de tijd in de Tenach, terwijl wij trachten recht te doen aan de tijd in de Openbaring. Paulus geeft ons christenen de wijze aan waarop wij het OT moeten lezen, interpreteren en verstaan. De Schrift blijkt veel beter in elkaar te zitten, zodra wij Jezus Christus als het enige vertrekpunt nemen. Zo alleen wordt het OT op zijn juiste waarde geschat en kan een christelijk theoloog er absoluut niet buiten, want Jezus heeft ook een vóórgeschiedenis die zich op aarde afspeelde en waarover enkel en alleen de *Tenach* spreekt, want Jezus was een jood. Zo kon Hij stellen: 'Het heil is uit de joden' (Joh. 4,22). Maar Hij brengt als enige het wezenlijke heil aan in de geschiedenis (Hand. 4,12). Dit woord van Jezus, gesproken tot de Samaritaanse, dient bij ons elk antisemitisme in de kiem te smoren. En steeds weer in herinnering te worden gebracht. Maar dat impliceert geenszins dat wij op het huidige Israël (2026), gedurende de Palestijnse-Israëlische oorlog, onder leiding van premier Benjamin Netanyahu geen kritiek zouden mogen hebben. Een orthodoxe rabbijn hield ons eens voor, dat de bijzondere

[10] Nog altijd is de vraag onder nieuwtestamentici: waarom heeft Saulus gezeten 'aan de voeten van Gamaliël', een kleinzoon van Hillel, en niet aan die van de strengere Shamai? (Hand 5,34; 22,3).

woorden in *Exodus* 19,5-6 aangeven Israëls voorbeeldfunctie ten opzichte van heel de wereld.[11]

De betekenis van Christus in het OT valt niet te onderschatten, dat leert ons het juiste gebruik van het NT. De verwijsplaatsen in *Novum Testamentum Graece,* editie *Nestle-Aland,* maken dit meteen duidelijk, zowel voor het NT als OT, dat die plaatsen legio zijn. Voor de orthodoxe joden hebben wij alle begrip, als zij voor Paulus geen goed woord overhebben, maar hem vaak zien als de verrader en de eigenlijke stichter van het christendom. Dat Jezus een voorgeschiedenis heeft, blijkt niet enkel uit de geslachtsregisters in *Mattheus* en *Lucas*, maar ook hoe er in *Galaten* 4,4 gesproken wordt over 'de volheid des tijds'. Vanuit het verleden wordt de tijd tot een bepaald punt gebracht. Voor het woord tijd wordt daar opvallend *chronos* gebruikt, terwijl wij zouden verwachten *kairos*. Maar daar ter plaatse wordt de aandacht gericht zowel op de *verticale* lijn, de door God gezonden Zoon, vanuit het 'Jenseitige' als de *horizontale* lijn, die benadrukt dat Christus een voorgeschiedenis heeft. *Mattheus* I voert die terug tot Abraham en *Lucas* 3 tot Adam. Naar Christus' komst had Abraham, de aartsvader van de joden, al uitgezien (Joh. 8,56; Gen. 17,17; Hebr. 11,13). Paulus leert ons heilshistorisch te denken, maar dat geldt niet minder van de evangelisten. Het duizelt ons soms wel even, als wij bij de evangelist Johannes lezen, dat in het roepingsvisioen van Jesaja, de profeet daar de heerlijkheid van Christus heeft waargenomen (Joh. 12,41; Jes. 6,1-12). Gaat het daar dan in dat roepingsvisioen bij Jesaja over Christus? De evangelist houdt het ons voor! De gelovigen vóór Christus komst hebben de belofte, als in een profetische gebeurtenis waarvan Christus het doel was, vanuit de verte waargenomen (Hebr. 11,13; Num. 24,17). Het is daarom in de roos om het OT als 'boek der verwachting' op te vatten. De typering is van Gerhard von Rad. Vanuit de vervulling licht nu op vele plaatsen het OT op. Zo opende ook de oudtestamenticus Albertus Hendrik Edelkoort (1890-1956) zijn boek *Christusverwachting in het Oude Testament* (1941): 'Het Oude

[11] Ik wil zijn naam hier niet noemen. Hij wist niet, dat deze woorden geciteerd worden in I Petr. 2,9 en daar worden toegepast op de christenen. Toen hij daarop werd hij geattendeerd, liet zijn stem hem in de steek, trilde hij over heel zijn lichaam en vroeg om een glas water.

Testament is het boek der verwachting. Het is als de onvoltooide symfonie, die wacht op de meesterhand, die er het passende slot aan zal toevoegen. Zo zien het niet alleen de christenen dat stemt ook het Jodendom toe, ja, zo biedt het OT zichzelf aan'. Welk een grote dienst heeft dit omvangrijke boek van Edelkoort aan vele predikanten bewezen, bij het vinden van een tekst in Advent. Zeker wanneer een predikant lang op dezelfde plaats stond, dan neemt de dank voor een boek als dit alleen maar toe. Ook de oudtestamenticus Louis Hendrik Karel Bleeker (1868-1944), leerling van Is. van Dijk, schrijft in het hoofdstuk 'De betekenis der historie in en voor het Oude Testament' in zijn *Hermeneutiek van het Oude Testament* over het OT als *het boek der verwachting.* 'Daarom is de geschiedenis, zoals het OT die kent, tevens eschatologie, toekomstverwachting!' Bleeker schrijft vervolgens over 'de Messiaanse verwachting', die haar uitgangspunt vindt in Israëls geschiedenis vanaf het begin. 'Het OT kent geen "l'histoire se repète", maar: l'histoire avance; geen doelloze cirkelgang, maar een bewuste beweging voorwaarts!' (…) 'en dat doel is: de komst van zijn rijk, het herstel van wat de mens bedierf. De Almachtige Schepper zal ook de *herschepper* zijn, want "Hij laat niet varen de werken Zijner handen"'.[12] Zo komt ook Bleeker te spreken over '*het boek der verwachting.* Het is een open boek, het is niet af. Het vraagt om een afsluiting, om zijn bekroning, en deze concentreert zich op Jezus Christus'.[13] Zo begint de schrijver van *De brief aan de Hebreeën* met het stellen dat God in het laatste der dagen op onovertroffen wijze gesproken heeft in Jezus Christus. Terecht stelt de oudtestamenticus Franz Delitzsch in zijn commentaar op *De brief aan de Hebreeën* dat dit niet slechts de openingszin is van het eerste hoofdstuk, maar van heel de brief.[14] De Bijbel geheel overziend kunnen we ervan uitgaan, dat hier bij Jezus Christus het hoogtepunt ligt tot het verstaan van heel de Schrift. De schrijver wijdt dan ook vervolgens uit over Jezus Christus die het spreken in het OT overtreft. Zo gaan we immers de eenheid van het verbond zien in OT en NT. Niet anders is Paulus de Schriften gaan verstaan en dat geldt ook van de apostelen, de

[12] A.w., Haarlem 1948, p. 226
[13] A.w., p. 227.
[14] Leipzig 1857.

evangelisten en bovenal zo ging ook Jezus Christus te werk om de weg die hem was voorgeschreven en waaraan Hij zich gebonden wist te volbrengen. De dagelijks offerdienst met de enorme bloedstroom van soorten dieren in de voorhof van de tempel moest ook eens tot een eind komen. Zo staat er: 'In slachtoffer en spijsoffer hebt Gij geen behagen, - Gij hebt mij geopende oren gegeven -, brandoffer en zoenoffer hebt Gij niet gevraagd. Toen zei ik: Zie, ik kom; in de boekrol is over mij geschreven; ik heb lust om uw wil te doen, mijn God, uw wet is in mijn binnenste' (Ps. 40,7-9; Hebr. 10,5-7). Daar is in deze *Psalm* als het ware Jezus Christus zelf aan het woord. OT en NT kunnen niet buiten elkaar, want ze vormen een eenheid; dankzij Jezus Christus. Zo valt ervan te spreken dat wij een '*logikè latreia'* een 'redelijke godsdienst' of 'eredienst' hebben (Rom. 12,1). Daarom schakelen wij het denken niet uit, want er is ook een geheiligd denken dat de toegang ontvangt tot het verstaan van Gods Openbaring, waarvan de Schrift getuigt. Johann Albrecht Bengel (1687-1752): 'Wo man dem Worte Gottes Gehör gibt, da wird des Menschen Verstand aufgeheitert, ermuntert und erhöht'.[15] Daarom spreekt Paulus tot de Efeziërs de bede uit, dat 'de God van onze Here Jezus Christus, de Vader der heerlijkheid, u geve de Geest van wijsheid en van openbaring om Hem recht te kennen: verlichte ogen uws harten' (1,17-18). Om de betekenis van Jezus Christus in Gods Openbaring te zien, is nodig verlichte ogen van ons hart. Er dient steeds om de heilsgeschiedenis vanuit Jezus Christus met het verstand te kunnen volgen, op het OT te worden teruggegrepen en het tot op de bodem te doordenken. Dat Christus naar de beloften, ondanks alle ongerechtigheden, zonden, afval, verzet, toch is gekomen, is enkel te danken aan God. Alleen al het alles beslissende feit dat het ooit Kerst is geworden, is een Godswonder, want het is op sommige momenten in het OT, alsof zelfs de lamp voor koning David is uitgegaan. De profeet Ahia had gesproken, dat David de ene stam Juda zou krijgen, 'opdat mijn knecht David altijd een lamp voor mijn aangezicht hebbe in Jeruzalem, de stad die Ik mij verkoren heb om mijn naam daar te vestigen' (1 Kon. 11,36; 15,4; Ps. 89; Deut. 12). Waar wij soms in het

[15] Martin H. Jung, '*Ein Prophet bin ich nicht …', Johann Albrecht Bengel, Theologe - Lehrer - Pietist*, Stuttgart 2002, S. 5

OT denken dat het licht geheel is gedoofd, blijkt dit toch niet het geval te zijn. Het 'ter wille van Gods naam', ondanks alle tegenwerking van de mens, wordt zichtbaar in het voortzetten van de belofte om toch te komen tot het beloofde heil. Dat het oude verbond soms helemaal doodloopt, ja, zelfs te zijn verbroken van de zijde van de mens, zodat God een nieuw verbond zal sluiten, wil nog niet zeggen dat van Gods kant dit ook het geval is. Jezus bevestigt in de Paaszaal het nieuwe verbond in zijn bloed. Daarom zullen we terdege rekening ermee dienen te houden waar iets staat en waarop het slaat en ten tijde wanneer. Zo neemt, uitgaande van Jezus Christus' doen en laten, de theologische verwondering toe, zodat we bij herhaling lezen over 'verwondering' over Jezus van de zijde van meerde of vele mensen, van de zijde van individuen en van discipelen. Ook de laatsten zeggen soms in grote verwondering: 'Wie is toch Deze, dat ook de wind en de zee hem gehoorzaam zijn?' (Marc. 4,41). Maar zelfs kan de verwondering ook bij Jezus zich voordoen, zo lezen wij: 'Hij verwonderde Zich over hun ongeloof' (Marc. 6,6). Daar betreft het de tegenstand tegen Jezus' uitvoering en vervulling van zijn ambt. Hoe is het in hemelsnaam mogelijk dat tegen het goeddoen van Jezus zoveel verzet rees en dat nog wel aan het begin van zijn optreden in Nazareth? Helemaal neemt bij ons de verwondering toe, als wij de reden lezen van Jezus' verwondering: 'En Hij kon daar geen enkele kracht doen; alleen genas Hij enige zieken door handoplegging' (6,5).

Dat het ooit Kerst is geworden, is alleen te danken aan God

Het is zelfs in een intrieste toestand zo allerbelabberdst gesteld met het volk Israël, dat zelfs de aartsvader Abraham op dat moment zijn eigen volk niet meer zou herkennen (vgl. Jes. 63,16; Jer. 15,1), en desalniettemin is Gods belofte toch vervuld. Zowel *Lucas* 2 als *Johannes* 1,1-18 moeten bij hen, die het OT kennen en weet hebben van de vele afdwalingen, rebellie en rechtsverkrachting, diepe verwondering oproepen over het feit dat God ondanks alles zijn beloften over de Messias heeft waargemaakt. De incarnatie is enkel Gods werk! Geen wonder dat er met Kerst vaak gezongen wordt: 'Hij heeft gedacht aan zijn genade, zijn trouw aan Israël nooit gekrenkt'

(Psalm 98,2 ber.1773). De heilstijd voor Israël gaat in Christus' komst nu ook voor de wereld gelden. Met die belofte is het ook eens begonnen bij Abraham (Gen 12,3), waar gesproken wordt over alle volken. De trouw aan Gods beloften beperkt zich nu niet meer tot Israël, maar tot heel de wereld. 'De HERE heeft zijn heil bekend gemaakt zijn gerechtigheid geopenbaard voor de ogen der volken; Hij heeft gedacht aan zijn goedertierenheid en aan zijn trouw jegens het huis Israëls; alle einden der aarde hebben aanschouwd het heil van onze God' (Ps. 98,2-3). De vleeswording wil zeggen de Logos wordt vlees, Hij die bij God en God is, moet wel verwondering wekken, want Hij is Geest en neemt de gestalte aan van de mens Jezus, die we leren kennen als Jezus Christus. Daarom vinden wij in Christus het begin en uitgangspunt voor heel de wereld om de ware God te erkennen, te eren en te dienen. God komt in Jezus Christus naar ons toe. De weg van God naar ons is de weg waarvan we in verwondering met woorden van Paul Gerhardt (1607-1676) zingen: 'Wie soll ich dich empfangen / Und wie begegn' ich dir?'. Ten diepste komt Jezus niet bij ons vandaan, al spreekt Hij voortdurend over zichzelf in de derde persoon als 'de Zoon des mensen' (Dan. 7,13), tevens was Hij ook Gods Zoon. De ondoorgrondelijke en eeuwige God is zichtbaar, tastbaar, manifest geworden in Jezus Christus. Gunning jr. schrijvend over de 'Majesteit Gods', stelt, als hij is toegekomen aan 'God is Geest': 'Kortom God is de ware eenheid van Persoon en Natuur - God is de volmaakte eeuwige Geest, God is Geest'.[16] Daartegenover staat de Zoon naar zijn waarachtig mens-zijn, waarbij ook diens God-zijn voor het directe oog onzichtbaar was, want lezen wij: 'in zijn uiterlijk als mens bevonden' (Fil. 2,8). In de christelijke kunst wordt Jezus' hoofd soms met een aureool omgegeven, maar die viel niet waar te nemen, want als mens was Hij in zijn uiterlijk niet van een ander te onderscheiden. Paulus beklemtoont het mens-zijn van Christus nergens zó sterk als in *Romeinen* 8,1-3: 'Zo is er dan geen veroordeling voor hen, die in Christus Jezus zijn. Want de wet van de Geest des levens heeft u in Christus Jezus vrijgemaakt van de wet der zonde en des doods. Want wat de wet niet vermocht, omdat zij zwak was door het vlees - God heeft door zijn Zoon te zenden in een vlees,

[16] *Blikken in de Openbaring*, tweede deel, 2e dr., Rotterdam 1929, p. 211.

aan dat der zonde gelijk, en wel om de zonde, de zonden veroordeeld in het vlees'. Daarmee drukt Paulus het doel uit van Christus' komst en van zijn volwaardig mens-zijn met alle menselijke gevoelens als gevolg van de zondeval, maar dat er bij Jezus geen sprake is van erfschuld en erfsmet. 'Want Hij die geen zonde gekend heeft, (…) heeft Hij voor ons tot zonde gemaakt' (2 Cor. 5,21). Geen der vier evangelisten benadrukt zo sterk niet enkel het ware God-zijn van Christus, maar ook diens ware mens-zijn met de lichamelijke gevolgen van de zondeval, als de evangelist Johannes. Wij denken aan honger, dorst, angst, vermoeidheid, verbolgenheid, wenen. Dit alles opdat Hij ons te hulp kan komen in ons lijden (vgl. Hebr. 2,18). Als Adam van de verboden vrucht eet in het paradijs wordt er niet gesproken van honger, maar toen Christus honger kreeg in de woestijn, zette de duivel zijn verzoeking daarop direct in.

Wij pleiten, als wij in het theologische denken *bij* Christus beginnen, niet voor iets *nieuws*, maar voor een *terugkeer* naar het begin van de christelijke kerk en daar gaat het om God in Jezus Christus. Paulus zegt in zijn rede op de Areopagus tegen volslagen heidenen, dat gij, Atheners 'in alle opzichten zeer godsdienstig zijt' (Hand. 17,22), maar daarmee is hij nu juist *niet* blij en tevreden. Hij raakt er zelfs bij het binnenkomen in Athene, de stad der wijsheid, gewijd aan de godin Pallas Athene, emotioneel door aangedaan, zoveel afgodsbeelden hij er aantrof. Hij vond er zelfs een altaar met het opschrift: 'Aan een onbekende god' (17,23). Men zou er eens één zijn vergeten. En voor welk aspect in het leven had de Griek in zijn godsdienst geen god of godin uitgedacht? Dat altaar grijpt Paulus aan om de God die zij niet kennen, de HERE, te verkondigen. Dat is de God, die Zich geopenbaard heeft in Christus. Het zekere, belangrijkste en ook historisch vaststaande punt in de godsdienst valt samen met Jezus' verschijning en het doel van zijn komst. De hele Griekse florissante beschaving met al haar kennis en kunde duidt Paulus daar op de Areopagus aan als 'de tijden der onwetendheid' (17,30). Nu, dan moet je tegenover de altijd weer ontzag inboezemende Griekse beschaving wel weten wie of wat je tegenover haar kunt stellen of Paulus moet wel een hele domme man zijn. Hij schijnt volgens zijn gehoor overal iets vandaan te hebben gehaald, zodat men hem *spermalogos*, graantjespikker of eclecticus noemt. Zijn rede

wordt aandachtig beluisterd, maar loopt stuk, zodra het gaat over Christus' verrijzenis. Dat heeft ons wel iets te zeggen Als Paulus de oogst in Athene zou moeten binnenhalen, maar die opbrengst komt óók hem niet toe, dan is deze daar niet groot geweest. Toch verandert Paulus' verkondiging er niet door, want, zodra hij vervolgens in Corinthe komt, is hij zich bewust, dat 'het Gode behaagd heeft door de dwaasheid der prediking te redden hen, die geloven' (1 Cor. 1,21). Daaruit blijkt meteen ook, dat het christelijk geloof niet kan worden uitgedacht en ook in haar kern niet mag worden aangepast. Zouden wij de dwaasheid er niet hebben uitgehaald? Waar is het *skandalon* immers goed voor? Daar struikelt een mens toch maar over? Zonder *skandalon* kan het toch ook wel? Alles heerlijk gladjes en al wat hoeks en haaks is, weg ermee. Is het niet: 'friss, Vogel, oder stirb'? Als het gemakkelijk slikken is; dan wordt tenminste slikken geen stikken! Het is aan deze kerk te Corinthe dat Paulus uitvoerig en onderbouwd schrijft, met verwijzing naar de getuigen, over de opstanding van Christus en haar betekenis voor de gelovige (I Cor. 15). Corinthe was een open stad met twee havens, één naar het Oosten en één naar het Westen en bekend om zijn Akrokorinthos, een rotsheuvel van 575 meter hoogte, waar op het hoogste gedeelte een heiligdom was, gewijd aan Aphrodite, de godin van liefde, zinnelijke liefde, geboorte en schoonheid. Deze plaats was vermaard om het grote aantal tempelprostituées. Een open stad waar van alles te vinden en te vernemen viel.
Wat Paulus rondom zich zag in de godsdienst van Grieken en Romeinen en dat al eeuwenlang verspreid lag in de oude religies was: 'do ut des' - ik geef, opdat Gij geve. Ik offer God met als doel dat Hij mij vergeve of dat Hij mij verlene. In het OT worden wij er al op onvergetelijke wijze op voorbereid in wat Samuel zegt tot Saul: 'Zie, gehoorzamen is beter dan slachtoffers, luisteren beter dan het vette der rammen' (I Sam. 15,22; Jes. 1,11; Hos. 6,6). Opvallend grijpt Jezus indirect op dit gebeuren terug bij het aren plukken op sabbat van zijn discipelen en zegt tot de farizeeën, wijzend op zichzelf: 'Meer dan de tempel is hier' (Matth. 12,6). Bij de profeet Hosea klinkt het: 'Want in liefde heb Ik behagen en niet in slachtoffers, in kennis van God en niet in brandoffers' (6,6). Dankzij Jezus Christus wordt deze spreuk 'do ut des' nu geheel omgedraaid, zodat de goede werken een *gevolg* worden van

het geloof in Christus. ‘Wij hebben lief, omdat Hij ons eest heeft liefgehad’ (I Joh. 4,19). Paulus weet hoe haaks deze boodschap van heil staat op het aardse godsdienstige denken, zodat van haar geldt ‘de wereld heeft de wijsheid Gods niet gekend door haar wijsheid’ (1,21). Voor heidenen geldt van het kruis van Christus: ‘dwaasheid’, stultitia (1,24). Voor Paulus is het de hoogste en zuiverste waarheid.
De betekenis van Jezus Christus is in het NT niet licht te overschatten, want het blijkt daar ook nog eens, dat óók Hij geheel betrokken was bij de schepping (Joh. 1,3; Hebr. 1,1-3; 1 Cor. 8,6; Kol. 1,15). Toch wordt Christus nergens in de Bijbel ‘de schepper’ genoemd. In een andere verhouding dan dat Hij middelaar der zonden werd, wordt bij Hem soms ook in de systematische theologie van scheppings-middelaar gesproken. Toch menen wij dat deze buiten-bijbelse term beter niet gebruikt kan worden, want zo kan het begrip Middelaar worden uitgehold en kunnen we zo maar terechtkomen in het vaarwater van de gnostiek, waar een tegenstelling gemaakt wordt tussen God en de wereld. Er valt bij de schepping immers nog niet te spreken van een bemiddelen tussen twee uiteen liggende partijen? God enerzijds en de mens en zijn vrouw anderzijds verkeerden met elkaar in harmonie in het paradijs. De oude kerk wist in haar confessies terecht zo weinig over God te zeggen, dat zij enkel de schepping aan Hem toeschreef. In haar korte trinitarisch belijden begon zij met God over wie ze uiterst pover is in haar spreken. Het belijden van de oude kerk maakt ons heel frappant de grote betekenis van Jezus Christus tot eer van God duidelijk. Het is dwaasheid en vragen om moeilijkheden als men eerst over Gods deugden gaat spreken, los van Jezus Christus. Waarom rekenen wij de heiligheid van God ook tot zijn deugden, terwijl in de Psalmen meerdere keren, in Jesaja regelmatig, in Jeremia enkele keren en ook elders de HERE genoemd wordt de Heilige Israëls? Maar in het NT treffen wij nergens meer aan de Heilige Israëls. Wat de ethiek betreft, zit er een groot verschil tussen het OT en het NT al hebben wij met dezelfde God te maken. De God van het OT is geen andere dan Die van het NT, zoals Marcion en velen met hem meenden.[17] Wij zullen daarom ook moeten zoeken naar tijd en plaats van de tekst in de Bijbel.

[17] Vgl. Adolf Harnack, *Marcion. Das Evangelium des fremden Gott,* Leipzig 1921.

Zowel in het OT als ook in het NT is sprake van Gods toorn en in het NT wordt zelfs gesproken over de toorn van het Lam. ‘Want de grote dag van hun toorn is gekomen en wie kan bestaan? (Openb. 6,17). Paulus attendeert erop met het oog op de wederkomst: ‘en uit de hemelen zijn Zoon te verwachten, dien Hij uit de doden heeft opgewekt, Jezus, die ons verlost van de komende toorn’ (I Thess. 1,10). *Johannes* 3 eindigt: ‘Wie in de Zoon gelooft heeft eeuwig leven; doch wie de Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, maar de toorn Gods *blijft* op hem’ (3,36). De laatste bijzin dreunt na: ‘*all’ hè orgè tou theou menei ep’ auton*’. Het *blijven* van de toorn vormt hier de crux. Heeft dan toch de tekst: ‘en wij waren van nature, evenzeer als de overigen, kinderen des toorns’ (Ef. 2,3; I Joh. 5,12; Luc. 3,7; Rom. 2,8) daarop geen aansluiting? Wij kunnen onmogelijk de toorn in het NT wegredeneren of we moeten aan vele teksten voorbijgaan. Het overtreden van de heiligheid Gods komt nergens sterker uit dan in het NT, al wordt het woord heilig en heiligheid minder gebruikt dan in het OT. Jezus spreekt God aan als ‘Heilige Vader’ (Joh. 17,11; II Petr. 3,2). Nergens worden in het OT de profeten heilig genoemd, maar Petrus speekt van ‘heilige profeten’ (Hand. 3,21). Paulus opent zijn brief aan de Colossenzen met ‘heilige broeders in Christus’ (vgl. Hebr. 3,1) en aan menige gemeente. Zelfs vrouwen en dat in die tijd worden heilig genoemd: ‘de heilige vrouwen, die hoopten op God’ (I Petr. 3,5). Het is maar goed dat er tussen heilig en heilig een verschil bestaat, want zo lezen wij van God: ‘Immers, Gij alleen zijt heilig’ (Openb. 15,4). Ook Christus wordt beleden als ‘de heilige Gods’ (Marc. 1,24) en ook Petrus belijdt: ‘Gij zijt de heilige Gods’ (Joh. 6,69). Jezus openbaart zich aan Johannes: ‘Dit zegt de Heilige, de Waarachtige, die de sleutel Davids heeft’ (Openb. 3,7). Op de aangrijpende dood van Nadab en Abihu, zonen van Aäron, reageert Mozes: ‘Dit is het, wat de HERE gesproken heeft: aan degenen die Mij het naaste staan, zal Ik Mij de heilige betonen en ten aanschouwen van heel het volk zal Ik Mij verheerlijken. En Aäron zweeg’ (Lev. 10,3). Opvallend is hier Aärons reactie op de plotselinge dood van zijn zonen. Dit voorval is ons vanaf het eerste horen, bijgebleven, zoals ook de steniging van Achan *met* zijn zonen en dochters. Allen en alles werd verbrand, wat achterbleef was een grote steenhoop. Het dal Achor moest een sprekend teken blijven (Joz. 7). De

dood van Uza (II Sam. 6) is voor ons al meedogenloos, maar de dood van Ananias en Saffira (Hand. 5,1-11) komt zeker niet minder hard over. Was de verschijning van God op de Sinaï al allerverschrikkelijkst (Ex. 19,16-22; 20,18-21), van het afwijzen van God die nu uit de hemel spreekt in Jezus Christus geldt hoeveel te meer zal het ons vergaan, als wij de gezondene des Vaders niet gehoorzamen? Het laatste woord van deze perikoop is: 'want onze God is een verterend vuur' (Hebr. 12,18-29; Deut. 4,24). Christus wordt in het NT soms zonder verdere toevoeging genoemd 'de Heilige Gods' (Marc. 1,24; Luc. 4,34; Joh. 6,60). Hij is het die werkelijk de stad Jeruzalem maakt tot 'de heilige stad'. De reden daarvoor is dat Jezus in zijn zoeken van Jeruzalem de ware vrede voor Jeruzalem schept en zo de stad maakt tot 'heilige stad' (vgl. Luc. 13,34). Als Jeruzalem in het OT 'heilige stad' wordt genoemd (Jes. 48,2. 52,1; Dan. 9,24 en Neh. 11,1) dan is het daar heel opvallend met het oog op de herbouw van de tweede tempel, die door Jezus heel bewust gezocht wordt om de tempeldienst tot vervulling te brengen. De heilige stad wordt Jeruzalem in eschatologisch opzicht (Openb. 21-22), dankzij Christus' werk. Geen profeet sterft buiten Jeruzalem, laat staan deze Profeet. Jezus moet sterven te Jeruzalem en daarom zoekt hij deze stad heel bewust en spreekt zelfs over 'drie dagen' (Vgl. Luc. 13,31-35). Wij zijn het oneens als Emil Brunner meent, dat Gods heiligheid in het OT wordt verdrongen door zijn liefde in het NT.[18] Het driemaal heilig staat één keer in het OT (Jes. 6,3) en één keer in het NT (Openb. 4,8). Het meer in de zin van te boven gaan of overtreffen van het NT tegenover het OT, daarvan maakt vooral *De brief aan de Hebreeën* 7-9 ons opmerkzaam, want daar geldt dat het nieuwe verbond het oude in heel veel overtreft (vlg. ook 2 Cor. 3 en Gal. 4).

Bij het opnieuw geven van de twee stenen tafelen is niet Mozes, maar de HERE zelf aan het woord, als Hij spreekt: 'HERE, HERE, God, barmhartig en genadig, lankmoedig en groot van goedertierenheid en trouw, die de goedertierenheid bestendigt aan duizenden, die

[18] Niemand spreekt zo dikwijls over het 'verloren gaan', over het 'eeuwige vuur', over de 'buitenste duisternis', over 'beter niet geboren zijn' etc. etc. als Jezus. Zelfs over de toorn van het Lam spreekt *Openbaring* 6,16. Het laatste Bijbelboek alleen al geeft Brunner geen gelijk. Er is te veel aan verschrikkelijkst op te noemen. De toorn van God is in het NT niet geëindigd (vgl. 1 Thess. 1,10; Ef. 2,3).

ongerechtigheid, overtreding en zonde vergeeft; maar (de schuldige) houdt Hij zeker niet onschuldig, de ongerechtigheid der vaderen bezoekende aan de kinderen en kindskinderen, aan het derde en vierde geslacht' (Ex. 34,6-7, HSV). De werken Gods naar buiten geven aan dat achter deze woorden de Drie-enige God staat. De goedertierenheid Gods staat ook in het OT niet los van Christus' verzoeningswerk, ook daar geldt de *aphesis* - de vergeving - van Christus en daar kan het toepasbare werk van de Geest evenmin gemist worden. 'Neem uw heilige Geest niet van mij' (Ps. 51,13) bidt David na zijn zonde met Bathseba en zijn nog veel grotere zonde tegenover zijn trouwe dienaar Uria (II Sam. 11). Hier geldt het citaat van Schiller uit zijn *Wallenstein II*:

Das immer ist der Fluch der bösen Tat,
dass sie, fortzeugend, immer Böses muss gebären.

Piccolomini, 5. Aufzug; 1. Auftritt

Het geloof in Jezus Christus impliceert ook het geloof in God. Wie de betekenis inziet van Jezus Christus, dankt God 'voor zijn onuitsprekelijk gave' (II Cor. 9,15), want Hij geeft ook nog iets dat van Hem zelf is en dat Hem direct aangaat. Dit komt ook tot uiting in het woord en het wijzen van Johannes de Doper op Jezus, staande op de drempel van OT naar NT: 'Zie, het lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt' (Joh. 1,29). De kern van de inhoud van de heilige Schrift is, dat van Christus geldt: 'Hij was van tevoren gekend, vóór de grondlegging der wereld, doch is bij het einde der tijden geopenbaard, ter wille van u, *die door Hem gelooft in God*, die Hem opgewekt heeft uit de doden en Hem heerlijkheid gegeven heeft, zodat uw geloof tevens hoop is op God' (I Petr. 1,20-21). Christus brengt ons bij de ware God, zijn Vader. De woorden: 'Die door Hem gelooft in God', beklemtonen wij cursief. Door Christus doen en laten verdiept ons geloof in God, want door Christus leren wij God beter kennen. Daaruit blijkt de grote betekenis van Christus om God te kennen en voor God te kunnen bestaan. Calvijn schrijft dat al wat de gelovige heeft, zodat hij voor God kan bestaan en kan delen in het eeuwige leven enkel en alleen te danken

is aan Christus. Wat hij daarover schrijft, verdient aandacht. ‘Ons hele heil, al wat daartoe behoort, is alleen in Christus besloten. Daarom moeten wij oppassen, dat wij niet het geringste stukje ergens anders vandaan halen. Indien wij de zaligheid zoeken, zo zegt ons de naam Jezus, dat zij bij hem is. Gaat het om andere gaven van de Geest welke die ook mogen zijn, zo vinden wij haar in zijn zalving. Zoekt men sterkte: in zijn heerschappij is ze; zoekt men reinheid: ze ligt in zijn ontvangenis; zoekt men genade: in zijn geboorte, waardoor Hij ons in alles gelijk geworden is, opdat Hij medelijden kon hebben met onze zwakheden; zoekt men naar verlossing: ze ligt in zijn lijden; naar vrijspraak: ze ligt in zijn veroordeling; naar kwijtschelding van de vloek: in zijn kruis; genoegdoening: in zijn zoenoffer vindt het plaats; zoekt men naar reiniging: in zijn bloed; naar verzoening: in zijn neerdaling ter helle: naar de doding van ons vlees: in zijn begrafenis; naar de nieuwheid des levens; in zijn opstanding; naar de onsterfelijkheid: ook in zijn opstanding; naar de beërving van het koninkrijk der hemelen: in zijn hemelvaart; naar veiligheid, zekerheid, overvloed en rijkdom van alle goeds: in zijn rijk; naar een rustig vertrouwen met het oog op het oordeel: in de macht, die Hem gegeven is om te oordelen. Tenslotte, omdat in Hem alle schatten van alle soorten goederen zijn, moeten ze daarom tot verzadiging uit Hem als bron geput worden en nergens elders. Want wie met Christus alleen niet tevreden is, maar door allerlei verlangens zich heen en weer laat drijven, al ziet hij ook voornamelijk op Hem, houdt toch de rechte weg niet, omdat hij deels het elders zoekt. Weliswaar kan dit gebrek aan vertrouwen niet daar binnensluipen, waar men eens de overvloed van zijn goederen goed gekend heeft!’ (II,XVI,19). Een lang, maar veelzeggend citaat, dat aangeeft hoe christologisch Calvijn dacht.

Uit alles moge blijken, dat wij in niets tekort willen doen aan de eer die de Eeuwige toekomt. Wij zien immers in, dankzij de kennis van Jezus Christus, dat wij God hogere eer, meer lof, dank en aanbidding verschuldigd zijn, nu wij Gods onuitsprekelijke gave, Jezus Christus, zien (vgl. Openb. 4 en 5). Christus’ komst naar ons is zowel de wil geweest van God de Vader als van God de Zoon als van God de heilige Geest, die van de Vader en de Zoon uitgaat. Christus’ nederige houding geeft wel te denken, maar het vierde lied over de lijdende Knecht des

HEREN maakt óók dat al eeuwen tevoren duidelijk. Zelf zegt Hij: 'gelijk de Zoon des mensen niet gekomen is om Zich te laten dienen, maar om te dienen en zijn leven te geven als losprijs voor velen' (Matth. 20,28). Hier spreekt Hij over het doel van zijn komst. In Christus' optreden 'valt het volkomen belangeloze, we zouden het beste kunnen gebruiken het Duitse woord "selbstlos", op', aldus de zendingsman Johan Herman Bavinck (1895-1964).[19] Jezus zegt, dat Hij de eer van mensen niet zoekt, maar van Hem die hem gezonden heeft (vgl. Joh. 7,18). Als de joden zich verbazen over Jezus' geleerdheid, reageert Hij dat zijn leer rechtstreeks van God heeft ontvangen. 'Mijn leer is niet van Mij, maar van Hem, die Mij gezonden' (Joh. 7,16). Christus was meer en anders 'machtig in de Schriften' (Hand. 18,24) dan Apollos, een christen geworden jood uit Alexandrië.

Dankzij Jezus Christus neemt het diepe dankbetoon aan God een veel grotere omvang en diepte aan in het slot van *Romeinen* 9-11, dan wanneer daar geen kennis was van wie Christus is. Paulus' betoog in *Romeinen* 9-11 loopt uit op een doxologie op God: 'Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen; Hem zij de heerlijkheid tot in eeuwigheid! Amen' (Rom. 11,36). Door en dankzij het Lam Gods hebben wij nu wezenlijker en dieper zicht op wie God is, dan ooit tevoren (*Openbaring* 4-5). De opwekking tot trouw aan Christus, gericht tot christenen, die zeer waarschijnlijk eens tot het jodendom hebben behoord, zij dienen zich enkel te houden aan en te richten op Christus. De betere tijd van het nieuwe verbond daarin mogen de christenen delen. Over het oude verbond spreekt het lange geloofsgetuigenis van de oudtestamentische gelovigen in *Hebreeën* 11. Jezus heeft immers de beloften van het oude verbond in vervulling doen gaan. Daarom: 'Laat ons oog daarbij (alleen) gericht zijn op Jezus, de leidsman en voleinder des geloofs' (Hebr. 12,2). De deugden Gods komen nergens beter tot hun recht dan in Jezus Christus, in Hem zijn ze werkelijk manifest. Daarmee ontkennen wij geenszins de deugden Gods, maar nergens zijn ze zó opvallende dan in het NT in de gehoorzaamheid van Christus. Op Jezus' leven en werk kan het oog gericht worden. Zo zegt de Wijsheid, en de oude kerk verstond het

[19] *Jezus als zielzorger*, Baarn z.j., p. 28

goed: ‘Wie Mij’, dat is Christus, ‘gevonden heeft, heeft het leven gevonden’ (*Spreuken* 8,22-26; vgl. 1 Cor. 1,30-31). Zo kon Jezus zeggen: ‘Wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien’ (Joh. 14,9). ‘Hij is onze hoogste profeet en leraar en heeft ons de verborgen raad en wil Gods bekend gemaakt’ (HC. antw. 31; Joh. 1,18). ‘Ik heb u vrienden genoemd, omdat Ik alles, wat Ik van mijn Vader gehoord heb, u heb bekend gemaakt’ (Joh. 15,15). Al wat Christus van God vernomen heeft, houdt Hij zijn discipelen, allen joden, voor: ‘Niemand komt tot de Vader dan door Mij’ (Joh. 14,6) en ‘zonder Mij kunt gij niets doen’ (15,5). Wij zijn als mens nu op het ene ongeschonden beeld Gods aangewezen en dat is Jezus Christus. ‘Hij is het beeld van de onzichtbare God’ (Col. 1,15). In de verschijning van de verheerlijkte Christus aan Johannes op Patmos, klinkt het: ‘Ik ben de eerste en de laatste’, hoe verheven klinkt dit, want wij kennen dit vanuit het OT en daar geldt het God (vgl. Jes. 41,4; 44,6; 48,12). Daaraan voegt Christus toe: ‘en de levende, en Ik ben dood geweest, en zie, Ik ben levend tot in alle eeuwigheden, en Ik heb de sleutels van de dood en het dodenrijk’ (Openb. 1,18). Helaas moest Paulus constateren, dat hij als ‘geboren jood en niet als zondaar uit de heidenen’ behoorde te weten, ‘dat de mens niet gerechtvaardigd wordt uit de werken der wet, maar door het geloof in Christus’ (vgl. Gal. 2,15-16). Doch als farizeeër en leerling van Gamaliël, een man van groot aanzien en gezag, was hij er volslagen blind voor. Paulus heeft, vóór zijn roeping, al wat te maken had met Christus te vuur en te zwaard willen bestrijden. Hij stond aanvankelijk faliekant tegenover de gedachte van de evangelist die van Jezus schrijft, dat Hij is ‘vol van genade en waarheid’ (Joh. 1,14). Dat is nogal wat voor de natuurlijke mens en voor de jood om dat te willen aanvaarden, dat de genade en de waarheid in die Ene persoon samenvallen. Daarom brengt Jezus voor de jood in zijn persoon met zich mee het ‘*skandalon’*, ‘de aanstoot’, ‘het struikelblok’, ‘de ergernis’ en voor de niet-jood ‘de dwaasheid’. De verschijning van Jezus Christus heeft alles te maken met het tweede van de tien geboden (vgl. Joh. 1,14.18). God heeft zelf voor het ware beeld Gods willen zorgen. Hij is ons, stervelingen, die in Christus delen, ook nog eens een eeuwigheid vóór (Ef. 1,4). Als Icoon Gods, als beeld Gods, is Christus de tegenwoordigheid Gods in de wereld geweest, daarom kan Hij met niemand worden vergeleken. Zijn

werk gaat door, dankzij de heilige Geest, 'want Hij zal het uit het mijne nemen en u verkondigen' (Joh. 16,14). Uit de zending van de Christus blijkt Gods grote liefde (Joh. 3,16; 1 Joh. 4,9.16).

Het zuivere beeld Gods alleen zichtbaar in Christus

Het beeld Gods wordt, anders dan het onzichtbare oerbeeld bij de grote filosoof Plato (ca.427-347), in Christus *zichtbaar* (Col. 1,15-20)! Dezelfde christologie die wij bij Paulus aantreffen, vinden wij ook bij Johannes, en in de hymnen op Christus. In de hymnen treffen wij de oudste gedeelten van het NT aan. Dat impliceert dat de hoge christologie de oudste is en dat het nooit is gegaan van laag naar hoog. Zo zien wij dat het moeilijk is te spreken van een ontwikkeling in de christologie. Het is niet met ene Jezus van Nazareth begonnen die tot een Jezus Christus zou zijn verheven.
De verzoening geeft aan, dat wij door onszelf niet boven de zonde uit kunnen komen of die achter ons kunnen laten. De kennis der zonde weerhoudt ons ervan heil te zoeken bij het humanisme. Pascal heeft als geen ander gewezen op beide, de ernst en zwaarte der zonde en het verzoeningswerk van Christus. Het rijk Gods, de Bijbel, kent geen rivier Lethe, zoals bij de Grieken en Romeinen gedacht werd. In Dante's *Divina Commedia* drinken de zondaars in het aardse Paradijs uit de rivier Lethe om hun zonden te vergeten, voordat ze in de hemel komen.[20] Christus' werk is zo ingrijpend geweest in de geschiedenis, dat niets en niemand dit kan vervangen. Zeker geen rivierwater. Ook niet het rivierwater van de Jordaan waarin Naäman de Syriër zich zevenmaal onderdompelde.
De verzoening door en dankzij Jezus Christus zal eeuwig gevierd worden, als de schepping der wereld eens geheel de taal van de verlossing zal spreken, dan kan de Verlosser, aan wie wij alles te danken hebben, niet opgaan in de Drie-eenheid en daarin verdwijnen. Want in wie komt Gods goedheid beter uit dan in Jezus Christus? Het gaat hier om het onderscheidenlijke werk van de Drie-enige God en hoe zou de *Heiland* kunnen verdwijnen uit de *heils*geschiedenis? Draait niet

[20] *Louteringsberg,* zang 31,92; 32,82; 33,125.

om Hem de hele heilsgeschiedenis? Hij is het die het heil in de geschiedenis heeft gebracht! De heilsgeschiedenis zal eens haar stempel drukken op de schepping Gods, maar de herinnering en de dank aan de Restaurator zal eeuwig blijven. De herinnering aan het werk van Christus en het doel van zijn komst dat hier op aarde plaatsvond, kan en mag niet vergeten worden, maar moet worden gevierd 'in saecula seculorum' met Hem in ons midden. De dank heeft een vaste grond en is aanwijsbaar in de Middelaar Gods en der mensen en dat alles tot eer van God en dankzij het werk van de heilige Geest.

Geen messiaans-intermezzo

Op het tweede oecumenische concilie in Constantinopel, in 381, werd de leer van Marcellus van Ancyra (ca. 285-374) veroordeeld.[21] In Marcellus zien wij een voorloper van Arnold van Ruler, want ook de Utrechtse systematicus was een vertegenwoordiger van het messiaans-intermezzo; een tussengeschoven periode van de Messias, die daarna verdwijnt. Anders dan Berkhof, de schrijver van *Christus de zin der geschiedenis* (1958), meende Van Ruler, dat 'De mens, de zin der geschiedenis' was. Van Ruler hield over deze titel een lezing voor predikanten op *Hydepark* in Driebergen, eind 1963. [22] Daar ging Van Ruler uit van het werkverbond, de mens vóór de zondeval. Zo treffen wij daarin een zin aan als: 'Het werkverbond is fundamenteler dan het genadeverbond' (p. 77). En: 'De wereld gaat van proton naar eschaton' (p. 79). Zeker, maar daarvan geldt wel dat 'het einde beter is dan het begin'. Waar is bij Van Ruler de positie en de functie van Christus aan het eind? Hij wordt er toch niet voor een bepaalde tijd tussen geschoven? Jezus bracht in zijn Persoon en werk het koninkrijk Gods op aarde als *Autobasileia.* Hij leerde ons zelfs bidden om de komst van het koninkrijk Gods, zal Christus dan zelf daaruit verdwijnen? Valt dan niet het wezen van het koninkrijk Gods weg, waarvan Christus de *Autobasileia* is, als Hij daarin niet meer te vinden zou zijn? Kunnen we niet direct stellen dat de tweede Persoon in het goddelijke wezen, de

[21] Veroordeeld, eveneens als Origenes, nà zijn dood, al zitten er wel geen eeuwen tussen.
[22] *Theologisch werk*, Deel VI, Nijkerk 1973, p. 67-84.

Logos, van eeuwigheid is en tot in eeuwigheid blijft wie Hij in de loop der tijd is geworden als verlosser van de schepping en het schepsel? Dat de Logos mens is geworden tot verlossing van de verloren mensheid, heeft zijn stempel gezet en bepaald op de ten ondergang gedoemde wereld. Dankzij Christus zal dit aardrijk overgaan in een nieuw Rijk Gods. Het einde zal beter zijn dan het begin, en aan het gebeuren in, door en met Christus zullen we eeuwig herinnerd blijven. In het midden van de geschiedenis is de Logos mens geworden en bleef daarbij wat Hij was, namelijk God. Wordt Christus' betekenis in de geschiedenis, waarin zich dankzij zijn ambtswerk ook een heilsgeschiedenis voltrekt door Van Ruler onbewust niet gekleineerd? Vindt het davidische koningschap, waarvan gezegd was op vele momenten, dat het geen einde zal hebben, niet in Hem haar vervulling in de eeuwen der eeuwen? Het verzoenings- en verlossingswerkwerk van Christus heeft toch eeuwigheidswaarde? Alleen al *Openbaring* 5 maakt duidelijk dat de lofzang daar opklimt en zich richt tot God en tot het Lam met de slachtwond aan de hals. Het gaat hier niet om het middel, om iets weg te poetsen, daarvoor laat het werk van Christus zich niet lenen. Als er iets van betekenis is tot in de eeuwen der eeuwen dan is het wel het verzoenings- en verlossingswerk van Christus. Als het verzoenings- en heilswerk van Christus een middel wordt dan doet het altijd tekort aan het wezen van de zaak. Zo stelt Van Ruler: 'Maar ook Christus is middel tot het doel. Het doel blijft onveranderd het rijk van God op aarde, de wereld als rijk. Al geldt hier het allermeest, dat wij zonder dit middel - zonder Christus - dit doel nooit zouden bereiken' (p. 82). Maar de dankbaarheid die ontspruit uit de nieuwe aarde, zal dankzij Christus geen ellende meer kennen, die herinnering zal zichtbaar en tastbaar zijn, moet Hij daarvoor niet het levend toonbeeld zijn? Dan zal gelden: 'Goedertierenheid en trouw ontmoeten elkaar, gerechtigheid en vrede kussen elkaar, trouw spruit voort uit de aarde, en gerechtigheid ziet neder van de hemel' (Ps. 85,11-12). Dat de naam van Christus eeuwen tevoren aangekondigd Immanuel zou zijn, dat is God met ons, is maar niet voor een tijd, doch voor eeuwig en altoos. Dat de natuur en ook de verloste mensheid in het koninkrijk Gods eens de taal zullen spreken van de verlossing zou toch wel heel vreemd zijn als de Verlosser, daarin onvindbaar zou zijn! Dat Christus, de Gezalfde, in zijn drievoudige

ambt door God de Vader is aangesteld, dat impliceert ook dat Hij een eeuwig Koning is (Vgl. vr. en antw. 31). Van de Messiaanse koning geldt: 'Ik heb immers mijn koning gesteld over Sion, mijn heilige berg'. Dit in het vooruitzicht gestelde koningschap gaat aan elk aards koningschap vooraf: 'Ik wil gewagen van het besluit des HEREN: Hij sprak tot mij: Mijn zoon zijt gij; Ik heb u heden verwekt' (Ps. 2,6-7). Het gaat hier over de hemelse koning die wij kennen als de koning van wiens werk Sion spreekt. Daarom past het NT deze woorden op Jezus toe (vgl. Hand. 13,33; Hebr. 1,5; 5,5). In *Psalm* 110,4 over de priesterkoning staat: 'Gij zijt priester voor eeuwig, naar de wijze van Melchizedek'. De psalm begint: 'Aldus luidt het woord des HEREN tot mij Here'. Dit woord betrekt Jezus in het NT op zichzelf. De verwijzingen naar deze plaats in het NT zijn buitengewoon talrijk.[23]Geen wonder dat er in het NT zoveel te doen is over het begin van deze psalm. Bij de aankondiging van Jezus' geboorte zegt Gabriël: 'Deze zal groot zijn en Zoon des Allerhoogsten genoemd worden en de Here God zal Hem de troon van zijn vader David geven, en Hij zal als koning heersen tot in eeuwigheid, en zijn koningschap zal geen en einde nemen' (Luc. 1,33; vgl. II Sam. 7,13-17). Koning tot in eeuwigheid. Dat Christus de profeet was die 'ons de verborgen raad en de wil van God aangaande onze verlossing volkomen geopenbaard heeft, laat Petrus in zijn toespraak duidelijk uitkomen (Hand. 3,22-26). Paulus zegt het al: 'maar profetieën zullen hebben afgedaan'. Als alles wat vervuld moest worden, vervuld is, dan houdt de profetie op. Maar Christus is geen tijdelijk priester geweest, maar 'priester in eeuwigheid' (Hebr. 7,21). De schrijver stelt ook, dat Jezus ook Melchizedek overtrof, want Hij is priester voor eeuwig. 'Christus is dit niet geworden krachtens een wet met een voorschrift betreffende vleselijk afkomst, maar krachtens een onvernietigbaar leven'. 'Krachtens een onvernietigbaar leven' (Hebr. 7,16). De oude orde was 'vleselijk', het ging over van de één op de ander, maar deze Priester van het nieuwe verbond is een eeuwig priester krachtens een onvernietigbaar leven. Een *zôè akatalutos* is een nadere bepaling van zôè aiônios: en een eeuwig leven kan niet vernietigd

[23] Matt. 22,44; 26,64. Marc. 12,36; 14,62; 16,19; Luc. 20,42-43; 22,69; Hand. 2,34; 1 Cor. 15,25; Ef. 1,20; Col. 3,1; Hebr. 1,3.13; 8,1; 10,12.13; 12,2. Zie: Novum Testamentum Graece

worden.[24] De oudtestamentische priesterbediening was onvolmaakt en de superioriteit van de nieuwe Priesterbediening lag in de vervulling van de woorden van Psalm 110,1: 'Gij zijt priester voor eeuwig'. Alleen Hebr. 7,16 maakt duidelijk dat deze Priester niet sterft, zoals in de oude bedeling. 'But the Christians' high priest is immortel; having died once for all and risen from the dead'. Van deze priester geldt, 'that his life can never be destroyed'.[25]

De kerk leert dat het rijk van Christus geen einde heeft

De oude kerk wilde terecht niets weten van een christologisch-intermezzo, alsof de menselijk natuur van Christus tijdelijk zou zijn en de Christus Gods zijn mens-zijn zou afleggen en zijn plaats wederom zou innemen in de heilige Drievuldigheid, zoals het vóór de incarnatie is geweest. Dit is maar niet de heilsgeschiedenis terugdraaien, maar het heil uit het leven der toekomende eeuw laten verdwijnen. De incarnatie is een wonder, al is zij voor Baruch de Spinoza onmogelijk. Wij stemmen van harte met de kerk der eeuwen in met de woorden uit de geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel, in haar doxologische jubel over de plaats van Christus in het rijk van de Vrede: 'wiens rijk geen einde zal hebben' (2 Sam. 7,16; Dan. 2,44; 7,13-14; Micha 4,7; Luc. 1,32-33; Hebr. 7,24; Openb. 1,18. 11,15).[26] Deze woorden zijn te herleiden tot de Nathanprofetie (2 Sam. 7,4-16). In de woorden *'hou tès basileias ouk estai telos'* treffen wij het hoogtepunt aan van het triomfale slotakkoord in deze doxologie, aan het einde van het christologische tweede deel van deze belijdenis. Het zijn deze woorden die aan de geloofsbelijdenis van Nicea (325) in Constantinopel (381) zijn toegevoegd. Christus, die met de Vader één van wezen is, wordt hier geroemd in zijn eeuwige heerschappij in het koninkrijk Gods. De *Basileia Theou* is niet voor te stellen zonder de *Autobasileia*. Als

[24] Vgl. O. Michel, Der Brief an den Hebräer, Kritsich-exegetischer Kommentar über das NT, 12. Aufl., Tübbingen 1966, S.272.

[25] F.F. Bruce, *The Epistle to the Hebrews*, seventh pr. Grand Rapids, Michigan, 1977, p. 148.

[26] Van Rulers Schriftberoep op 1 Cor. 15,24-28 is terecht door Berkouwer afgewezen en is niet te handhaven in het geheel van de Schrift. Vgl. *Het werk van Christus,* p. 235-241;

Christus zijn mens-zijn zou afleggen, zou de directe zichtbare herinnering aan de verzoening en verlossing verdwijnen, want het is juist Christus die ons doet delen in de vergeving der zonden en in het eeuwige leven. Nu pas komen we erachter 'van welk een zwaarte de zonde' is en dat in dit rijk de vreugde en bovenal de verwondering over de verlossing dieper zal zijn dan ooit in het aardse leven. Anselmus zegt tegen Boso dat hij daarover 'nog niet lang genoeg over heeft nagedacht van welk een zwaarte de zonde is', 'nondum considerasti quanti ponderis sit peccatum'. De eeuwigheid is nodig dit te beseffen. De dank aan God heeft nu een vaste grond, want de vergeving der zonden dankzij Jezus Christus brengt de lofzang tot uiting. De diepte van de verzoening en de verwondering over Jezus' werk en persoon zal eerst op de nieuwe aarde beleefd worden in het licht van de genade. Het genadeverbond dat er is dankzij Gods goedheid doet niet onder voor het paradijsverbond, maar gaat er bovenuit. Ligt hier bij Van Ruler niet de crux? Hij gaat immers uit van het paradijsverbond.

Met het pactum salutis eindigt de gereformeerde verbondsleer

Veeleer wordt het werk van Christus' verzoening (Ef. 3,11; I Petr. 1,20; Openb. 13,8) verbonden met de eeuwigheid dan met de schepping. Het pactum salutis ook wel genoemd de Raad des Vredes of Verbond der verlossing ligt ten grondslag aan het verbond der genade, maar valt er geenszins mee samen. We moeten in de leer van de verbonden uitgaan van het verbond der genade, maar niet van de Raad des Vredes. Een gelovig mens kan achteraf veel vreugde en dankbaarheid beleven aan het pactum salutis. Alle drie Personen houden Zich aan het trinitarisch pact en ieder heeft daarin zijn eigen aandeel. Eerder stelde men dat het gesloten was het tussen Vader en Zoon, maar later kwam er ook de heilige Geest bij. De gereformeerde verbondsleer wordt afgesloten met het pactum salutis. Krachtig is de verbondstheoloog Klaas Schilder nog in de vorige eeuw opgekomen voor deze leer. Wij treffen het veel aan in zijn eerste twee delen van zijn trilogie *Christus in Zijn lijden* (2e dr.). Het is het voortijdelijk vree-verbond, dat gesloten is tussen Vader, Zoon en Geest en is een trinitarisch pact met het oog op de verlossing. Zo schrijft Schilder: 'De hand die de drinkbeker reikt komt van de bergen

der eeuwigheid' (L.I,373). En: 'Het pact van de vrederaad wordt nu bezegeld "betekenende, hoedanige van alle eeuwigheid afgesproken dood de Zoon zou sterven"' (L.II,336). En: 'In de vrederaad is de Zoon gesteld tot Middelaard Gods en der mensen. Niet maar tot Middelaar Gods en der Joden' (L.II,346). Mooi is dat hij ook schrijft: 'Geen mens weet iets in de hele wereld van een trinitarisch Pact, tenzij dan wie gelooft' (L.II,427). Schilder is in de loop der tijd door zijn confrontatie met de filosoof Hegel en diens leer van de wordende God en het theopaschitisme, teruggevallen op de definitie van Boëthius over de eeuwigheid, zoals die te vinden is in diens *De consolatione philosophia*. Het loflied op en de verwondering over de verlossing zal in het koninkrijk Gods de dankbaarheid staande houden, want de onnaspeurlijke rijkdom van de verlossing zal dan waarheid worden.
Guido Gezelle wist het al: 'Dankbaarheid is een bloemke dat in weinig hoven bloeit'. Maar dat zal als de eeuwigheid eens doorbreekt anders worden. Om de werkelijke en diepe dankbaarheid te kunnen beleven, zullen we eerst in de hof met de rivier des levens en het geboomte des levens moeten zijn (Openb. 22,2). Het blijft een stamelen, als Paulus al spreekt over weggevoerd te zijn naar het paradijs en hij niet onder woorden weet te brengen wat hij zeggen wil (II Cor. 12,1-4). Elders spreekt hij over: 'Wat geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord en wat in geen mensenhart is opgekomen, al wat God heeft bereid voor degenen, die Hem liefhebben' (I Cor. 2,9). 'Dit rijk van Christus, dat geen grenzen - ook niet van "twee rijken", ook niet van "staat en kerk" - zal kennen, werpt niet zijn *schaduw*, maar zijn *licht* voor ons uit'.[27] Met dit Rijk kan geen koninkrijk op aarde vergeleken worden, want die zijn alle tijdelijk, zelfs grote, verheven en verbazingwekkende beschavingen, die op aarde soms hebben geglorieerd, verdwijnen in *Daniël* 2 en 7. Daaronder valt ook de Griekse beschaving. In *Daniël* wordt gesproken over 'de Zoon des mensen' (7,13-14), die op aarde zijn rijk komt vestigen. 'Maar in die dagen van die koningen zal de God des hemels een koninkrijk oprichten, dat in eeuwigheid niet zal te gronde gaan' (Dan. 2,44 vgl. Matth. 3,2. 4,17; Marc. 1,15; Luc. 4,43). 'Daarna

[27] Heinrich Vogel, 2. Buch *Das Nicaenische Glaubensbekenntnis*, in: *Gesammelte Werke*, Band 6, Stuttgart 1983, S. 134.

zullen de heiligen van de Allerhoogste het koningschap ontvangen, en zij zullen het koningschap bezitten tot in eeuwigheid, ja, tot in eeuwigheid der eeuwigheden' (Dan. 7,18). Geen beter antwoord is hier te geven, bij al wat geschreven is op het ontstellend vele, over 'de heiligen des Allerhoogsten', wat de *Heidelbergse Catechismus* antwoordt op vraag 54: 'Wat gelooft gij van de heilige algemene christelijke kerk?' Aan het eind van *De Apocalyps* worden wij aan dit vers herinnerd '… en zij zullen als koningen heersen tot in alle eeuwigheden' (Openb. 22,5; II Tim. 2,12). Waar gaat het hier bij 'de heiligen des Allerhoogsten' anders over dan over het koninkrijk Gods of de heilige algemene christelijk kerk? Het koninkrijk Gods gaat in hemels perspectief terug op *Daniël* 7 en laat zich met geen enkel aards koninkrijk vergelijken. Hieronymus geeft in zijn *Commentaar op Daniël* al aan, dat het aardse rijk van de Makkabeeën onmogelijk op dit eeuwige koninkrijk kan slaan. Augustinus stelt in zijn *De Civitate Dei* (XXII,3) dat *Daniel* 7,18 slaat op allen die in Christus delen, daarbij sluit ook de HC aan. Augustinus begint deze passage: 'Zo zien wij nu - om zoveel andere dingen maar te laten rusten - in Christus datgene tot vervulling komen wat God aan Abraham beloofd heeft, toen Hij sprak: "In uw zaad zullen alle volken gezegend worden"'. In de gestalte van de lijdende knecht des HEREN had Jezus, staande voor de wereldlijke rechter Pilatus, gezegd: 'Mijn koninkrijk is niet van deze wereld' (Joh. 18,36). Overigens als het gaat over Davids eeuwige dynastie dan deelt de profeet Nathan David reeds mee: 'Uw huis en uw koningschap zullen voor immer bestendig zijn voor uw aangezicht, uw troon zal vast staan voor altijd' (2 Sam. 7,16). David eindigt daarna zijn bijzondere dankgebed: 'Nu dan, Here, HERE, Gij zijt God en uw woorden zijn waarheid; Gij hebt dit goede aangaande uw knecht gesproken. Het behage U nu het huis van uw knecht te zegenen, opdat het voor altijd voor uw aangezicht moge bestaan. Want Gij, Here, HERE, hebt gesproken, en door uw zegen zal het huis van uw knecht voor altijd gezegend zijn' (7,28-29). In de structuur van Davids bijzonder nederige gebed valt wel het een en ander op. Het heil Gods, dat in de geschiedenis is ingegaan in de moederbelofte krijgt met het oog op het eeuwige rijk bij Abraham joodse wortels terwijl God de wereld op het oog blijft houden (Gen. 12,3) en het is door de profeet Nathan verkondigd aan

David. Jezus wordt vele eeuwen later, ook 'Zone Davids' genoemd. De laatste koning der joden is Jezus Christus geweest, de gekruisigde en de verrezene, die zich nu al in zijn troonsbestijging gezet heeft op de troon van David (Ps. 110). Het opschrift aan het kruis is ook veelzeggend. Zo worden in de Nathanprofetie hemel en aarde met elkaar verbonden. De laatste woorden van David gaan over hetzelfde onderwerp; het eeuwige rijk Gods (vgl. 2 Sam. 23,1-7).[28] Zo sprak Nathanaël, een goede kenner van het OT, aan het begin van Christus' rondgang: 'Rabbi, Gij zijt de Zoon van God, Gij zijt de koning van Israël!' (Joh. 1,50).

Christus als Gods Bode is het antwoord aan Feuerbach, Marx en Freud

Als wij *niet* inzien dat God ons in Jezus Christus heeft bezocht en dat Christus door God naar deze wereld is gezonden (Joh. 3,16) dan staan we sprakeloos tegenover Feuerbach, Marx en Freud, in wat zij gesteld hebben over het wezen van de godsdienst. Alle drie poneerden dat de mens zich een beeld van God had geprojecteerd.[29] Dit doet ons denken aan de dichtregel van Friedrich Rückert (1788-1866) uit zijn gedichten: *Die Weisheit des Brahmanen*: 'Als wie der Mensch, so ist sein Gott, sein Glaube'. Bekend is ook het citaat van Goethe: 'Wie einer ist, so ist sein Gott; / Darum ward Gott so oft zu Spott'.[30] Hoe houden wij theologie gescheiden van antropologie als wij niet van Christus uitgaan? Daarin stemden ze met elkaar overeen: God zou niets anders zijn dan een projectie van de mens. Vandaar de vraag: wat kan het christelijke geloof anders zijn dan een zoethoudertje voor de massa? Schept de mens zich niet een beeld van God? Is het geloof geen wishful thinking? Behoort een volwassen en ontwikkeld mens niet los te komen van zijn kinderlijke geloof in God, de Vader? Uitgaande van die gegevens verscheen van de schrijver Simon Vestdijk (1898-1971) kort na de oorlog, in 1947, zijn boek *De toekomst der religie.* Daarin meende

[28] Vele teksten zijn te vinden in de *Psalmen* en de *Profeten* die op Christus doelen en accorderen met 2 Sam. 7, zoals bv. Ps. 2; 72; 89; 110; Jes. 9,6; Jer. 23,5; 33,14-18, Ez. 34,23, Zach. 12,8-10.

[29] Vgl. P. Veldhuizen *'Gij zult u geen godenbeeld maken'. Het tweede gebod als uitgangspunt van de theologie in de multiculturele samenleving, vanuit het enige theologische principe*, 2017, Hoofdstuk VIII: 'Theologie is geen antropologie'.

[30] *Zahme Xenien IV.*

hij dat het christelijk geloof geen toekomst meer had, maar wel het boeddhisme en het socialisme. Fel en emotioneel werd Vestdijk niet door gereformeerde theologen aangevallen, al reageerde Berkouwer rustig en weloverwogen en wees hij de inhoud af, maar vooral door hervormde theologen als Willem Banning, Gerardus van der Leeuw, Hendrik Kraemer en Heiko Miskotte werd de strijdbijl opgenomen. Al in 1939 verscheen van de psychiater Henricus Cornelius Rümke (1893-1967) *Karakter en aanleg in verband met het ongeloof*. Daarin verzet hij zich op een rustige wijze vooral tegen Freud, want volgens Rümke is niet geloof maar *ongeloof* een ontwikkelingsstoornis. Rümke neemt het op voor een persoonlijk God, aan wie de mens zich kan overgeven. Dit werkje blijft van belang. Rümke noemt Jezus Middelaar en schrijft dat dit een belangrijk woord is.

Niemand kan meer twijfelen aan de persoon Jezus Christus

Aan de persoon van Jezus Christus hoeft niet meer te worden getwijfeld of Hij de Messias is, want Hij is de gezalfde Gods (Jes. 61,1; Luc. 4,17-20). Bij zijn doop door Johannes vindt de zalving plaats tot zijn ambt (Matth. 3,13-17; Marc. 1,9-11; Luc. 3,21-22; Joh. 1,32-43). Hij geeft aan de *Tenach* zin en betekenis, omdat Jezus in heel zijn optreden bewijst de Messias te zijn en de Middelaar Gods en der mensen.[31] Bij Jezus' doop sprak een stem uit de hemelen: 'Deze is mijn Zoon, mijn geliefde, in wie Ik mijn welbehagen heb' (Matth. 3,17; Jes. 42,1; Matth. 12,18. 17,5; Luc. 9,35; Col. 1,13; II Petr. 1,17). God heeft in Jezus Christus ons het ongeschonden beeld van God willen schenken, zodat wij door het geloof in Christus voor God kunnen bestaan. En de vrede Gods, die alle verstand te boven gaat, mag de gelovige bij tijd en wijle als 'een brandend hart' genieten (Fil 4,7).
De verschijning van Jezus op aarde was een actie van God die niemand meer kan ontkennen. Een reactie op de zondeval! De verzoening gaat van God uit. Jezus is in Israël 'rondgegaan en goeddoende' (Hand.

[31] Omdat Martin Buber niet inziet, dat Jezus de Messias is en niet uitgaat van het Koninkrijk Gods, komt hij tot zijn studie *Zwei Glaubensweisen*. Hij ziet niet in dat alleen Jezus het OT maakt tot volkomen betrouwbaar. Jezus is meer dan: 'mijn oudste broeder'. Hij leest het OT niet uitgaande van noch wijzend op Jezus Christus.

10,38). Zijn taak, beter nog zijn ambt, heeft Hij vervuld, ten tijde dat keizer Tiberius, die Augustus opvolgde, de scepter zwaaide in Rome (14-37). Pontius Pilatus wordt terecht genoemd in het Apostolicum, want zo wordt tijd en plaats op de aardbodem aangegeven. Uit wat wij hier memoreerden, blijkt dat Jezus meer is dan een gewoon mens.
Maar aan zijn bestaan kan niemand meer voorbijgaan, want ook niet-christenen en joden, die geleefd hebben in de eerste of tweede eeuw, getuigen van Jezus als levend persoon, zoals: 1) Flavius Josephus, de bekende joodse historicus; 2) Plinius de Jongere, de Romeinse letterkundige en staatsman; 3) Tacitus, de diepzinnigste en beroemdste Romeinse historicus van het Romeinse rijk; 4) Suetonius, de Romeinse biograaf, jurist, cultuurhistoricus en ambtenaar; 5) Celsus, de Griekse neoplatoonse filosoof en fel bestrijder van het christelijk geloof; 6) Mara bar Serapion, de Syrische stoïcijnse filosoof; 7) Thallus, de Grieks schrijvende historicus en van afkomst waarschijnlijk een Samaritaan. 8) Ook in de Talmoed komt hij voor.[32] Zij allen wijzen met hun geheel verschillende achtergrond op Jezus' leven in Israël. Niemand kan meer ontkennen dat Jezus geleefd heeft. Jezus, 'die de christenen Christus noemen', aldus Tacitus.[33] Daarom, als wij in de christelijke theologie ons niet direct baseren op Christus, wat hebben wij dan in te brengen tegen Feuerbach, Marx en Freud, als we nu nog met God beginnen? Mystiek is een algemeen menselijk verschijnsel. Maar Jezus Christus de Middelaar Gods en der mensen is op het eerste gezicht een joodse man geweest. Toch geldt van hem: 'Niemand heeft ooit God gezien; de eniggeboren Zoon, die aan de boezem des Vaders is, die heeft Hem doen kennen' (Joh. 1,18; vgl. 1 Joh. 4,12; Matth. 11,27). Dit staat nu voor de christenen vast, terugziende op Jezus, dat Hij al vanaf het begin van zijn optreden kon worden gezien als de Christus, de Messias. Zo begint het oudste evangelie: 'Het begin van het evangelie van Jezus

[32] Karl Jaros, *Jesus von Nazareth. Geschichte und Deutung*, Mainz am Rein 200, S. 96-102.

[33] Omstreeks 116 schreef Tacitus over Jezus in zijn *Annalen*, boek 15, hoofdstuk 44. Tacitus stelt, sprekend over de brand te Rome in 64, dat de christenen daarvan de schuld kregen van keizer Nero en vreselijke martelingen moesten ondergaan. Hij schrijft dat het volk hen christenen noemde en gehaat werden om hun gruwelen. Hij noemt ook Christus, naar wie de christenen vernoemd zijn, die ten tijde van Tiberius door het toedoen van procurator Pilatus een extreme straf moest lijden.

Christus, de Zoon van God' (Marc. 1,1). Als wij uitgaan van Jezus Christus kan niet meer gelden, dat God een projectie is van de mens, want de evangelist Marcus bijvoorbeeld noemt hem direct al: 'de Zoon van God'! Vervolgens gaat Hij nu als jood de hele mensheid aan, want Christus wordt nergens de tweede of laatste Abraham of laatste Mozes genoemd, maar 'de tweede' of 'laatste Adam' (Rom. 5,12-21 en 1 Cor. 15,45-47).

Niemand in de Bijbel heeft ons meer te zeggen dan Jezus Christus

De laatste Adam heeft ons veel meer te zeggen dan de eerste, want hoeveel meer weten wij niet van de laatste Adam dan van de eerste? De eerste bezorgt ons de neergang van het leven eindigend in de dood, de tweede schenkt het leven, zelfs het onvergankelijk leven (Joh. 17,3). Christus leert ons God kennen, daarvan getuigen de evangeliën, zodat de Vader van Jezus Christus, geen projectie is van de mens. Het tegenovergestelde is immers waar. 'Christus is het beeld van de onzichtbare God' (Col. 1,15). Van Mozes is geen enkel buiten Bijbels bewijs voorhanden, dat hij ooit geleefd heeft. Alleen de *Tenach* blijft over, zodat Martin Buber concludeert: 'Andere bronnen komen niet serieus in aanmerking'.[34] Hoe geheel anders is dat met Jezus, zoals wij meer dan eens uitvoerig hebben aangetoond. Wie Jezus erkent als persoon, die op deze aarde heeft rondgewandeld, moet deze unieke mens, die ook nog eens God was en bleef, verbinden met zijn hemelse Vader over wie Hij voortdurend spreekt. Hij kon zeggen: 'wie Mij gezien heeft, heeft de Vader gezien'. Het bewijs voor het bestaan van God is Jezus Christus. Als het enkel ging om een onzichtbare God, dan zouden wij weinig weerwoord hebben als wij het enkel met het OT zouden moeten stellen, maar wie Jezus werkelijk op zijn waarde wil schatten, kan niet aan de evangeliën voorbijgaan om bij God uit te komen. Hebben zij drieën, Feuerbach, Marx en Freud, waarvan de laatste twee joden waren, elk op zijn terrein geen duizenden of veeleer miljoenen, ja, honderden miljoenen verslagen? Wie niet met Jezus Christus, die het begin van de herschepping op aarde brengt, maar met

[34] *Mozes*, oorspr. titel *Moses* (1965), 2e dr., Katwijk 1970, p. 12.

Adam begint, komt hij wel uit bij de ware God? De weg van *Genesis* tot *Mattheüs* is veel onbegaanbaarder dan vanuit de evangeliën naar *Genesis*. En omdat de hele christelijke theologie draait om Jezus Christus en Hij het OT tot leven brengt, zullen we vanuit het midden, begin en einde benaderen, zoals de Bijbel ons leert. Waarom wordt er in de theologie zo weinig aandacht besteed aan de invloed van deze net genoemde drie personen?

Hoe anders zou het kolonialisme verlopen zijn, als we niet waren begonnen bij *Genesis* maar bij het begin van het NT of bij de Bergrede? Zelfs de grote en invloedrijke puriteinse theoloog Jonathan Edwards (1703-1758), die ook grote kennis had van de wetenschap van zijn tijd, hield slaven, dat kan niet ontkend worden, hoe er ook over wordt geoordeeld. Maar wel heel bont maakt het de 25-jarige Isaäc da Costa in zijn *Bezwaren tegen de geest der eeuw* (1823), waarin hij zich met een beroep op de Bijbel, zelfs toen nog, met alle kracht verzet tegen de afschaffing van 'de slavernij der Negers'. [35] Het geschrift was het gesprek van de dag en een donderslag bij heldere hemel. Allard Pierson, een zoon van het Reveil, merkt daarover op: 'Men was zoo genoeglijk bijeen in den knollentuin zijner staatkundig en godsdienstige gevoelens, waarin Da Costa binnenkwam als een ruwe feestverstoorder'. Toen kon aan de hand van het begin van de Bijbel bijvoorbeeld al gewezen worden op het hebben van slaven en op het heersen van de man over de vrouw en over het goedvinden van polygamie. Wij zullen zien dat, als wij in de theologie ons niet baseren op Jezus Christus als ons enig vertrekpunt, wij geen been hebben om op te staan tegenover atheïstische filosofen. Er is maar één godsbewijs en al die bewijzen uit het verleden functioneren niet meer! Het gaat hier bij God, de HERE, niet over quelque chose là-haute, maar over de levende God, de Eeuwige, de Vader van onze Here Jezus Christus. Om beter en menslievender te leren denken, hebben wij Jezus Christus nodig, zoals Hij ons in de evangeliën getekend wordt en wij daar alleen vernemen wie Hij werkelijk is. De bekende Domela Nieuwenhuis (1846-1919), die als luthers predikant begon en als atheïst eindigde, heeft altijd een beeldje

[35] In: *Vrijmoedige bedenkingen. Een eeuw essays en beschouwingen 1766-1875*, Serie *Spectrum van de Nederlandse letterkunde*, deel 20, Utr.-Antw. 1968, p. 117-188. Over de slavernij p.142-144. Citaat van Allard Pierson p.117.

van een afbeelding van het *Christusbeeld* in Frauenkirche, in Kopenhagen, van de Deense neoclassicistische beeldhouwer Bertel Thorvaldsen (1770-1844) op zijn bureau laten staan.
Het beginsel der wijsheid is niet de vreze van ene god, maar de vreze des HEREN, wiens naam niet losgezien kan worden van Immanuël, Jezus Christus (Ex. 3,14; Jes. 7,14; Matth. 1,23). De bekende rede van Martin Kähler (1835-1912) *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche, biblische Christus* blijft van betekenis en niet minder zijn onbekende studie *Jesus und das Alte Testament.* Met de laatste studie toonde Kähler aan dat Jezus uit de *Tenach* zijn weg kon aflezen die Hij bewust moest gaan. Zo zegt Jezus, dat aan de tetrarch Herodes, die Hem zoekt te doden, moet worden meegedeeld: 'Ga heen en zeg die vos: Zie, Ik drijf boze geesten uit en volbreng genezingen, heden en morgen en op de derde dag ben Ik gereed. Doch Ik moet heden en morgen en de volgende dag reizen, want het gaat niet aan, dat een profeet buiten Jeruzalem omkomt' (Luc. 13,32-33). Jezus laat zich door Herodes niet opjagen, maar Hij bepaalt zijn eigen gang overeenkomstig Gods wil (vgl. Joh. 11,6). In heel Jezus' rondgang door Israël en niet minder in zijn lijden en sterven heeft Jezus de leiding in eigen hand gehouden. Dat heeft Schilder magistraal en overtuigend aangetoond in zijn trilogie *Christus in Zijn lijden*.
Toch was Jezus Christus geen religieus genie, maar de door God naar de wereld gezondene, de Knecht des HEREN, de Gezondene des Vaders, over wie Deuterojesaja bij herhaling, in vier afzonderlijke liederen, spreekt. Als ooit geldt van de profetie: 'Nooit is profetie voortgekomen uit de wil van een mens, maar, door de heilige Geest gedreven, hebben mensen van Godswege gesproken' (2 Petr. 1,21), dan wel de profetieën aangaande de Knecht des HEREN; en wel heel direct *Jesaja* 53, waar het gaat over één persoon. De valse profeten spraken *uit* hun *eigen* hart en *naar* het hart van het volk, maar niet *overeenkomstig* de mond des HEREN, zodat God eens tot Jeremia sprak: 'Die profeten profeteren vals in mijn naam, ik heb hen niet gezonden' (Jer. 14,14). In de bijzondere brief van Jeremia aan de ballingen in Babel waarschuwt Jeremia namens God: 'Laten uw profeten die in uw midden zijn, en uw waarzeggers u niet misleiden, en luistert niet naar uw dromers, die gij laat dromen; want zij profeteren u